

□ НОВІКОВ Б.В. (м. Київ, Україна)

ПРО ФІЛОСОФСЬКІ ЗАКОНИ І НЕ ЛИШЕ.... (ДИСКУСІЙНЕ ФІЛОСОФСЬКЕ ЕССЕ)

Закон є форма наукового мислення (пізнання і знання), яка відображає стійке, повторюване, об'єктивне, істотне (сутнісне), засадниче та необхідне у взаємодіях та відношеннях. Якщо просто у взаємодіях (відношеннях), але не у взаємодіях (відношеннях) певних, визначених або ж загальних (соціальних, економічних, політичних, демографічних, екологічних, технічних, технологічних, фізичних, біологічних etc.) - то це закон (закони) у філософський, який виражає, - відображає, - різноманітні аспекти субстанційних взаємодій. Субстанційних, себто безмежних. Всезагальних. Невизначених. Його, - як, власне, і стихія філософії, -стихія - стихія всезагальності. Стихія субстанційності. Тому в філософії, - єдино: в науковій філософії, субстанційним є все: предмет (субстанція), методологія (діалектика), мова (категорії), світогляд (універсальний). Звісно - закони. Як уже суцї (відкриті), так і ті, яким ще належить бути відкритими, які можуть бути відкритими, які будуть відкриті.

Тут і тепер мова - саме про філософські закони. А, якщо вже бути зовсім точним - про закони філософії, що їх узвичаєно називати основними. Чому «філософії», а не діалектики, і чому «узвичаєно називати»? Адже у всьому корпусі як добротної наукової, так і навчальної, суто методичної літератури філософської (підручниках, посібниках, енциклопедіях, довідниках etc.) саме: «закони матеріалістичної діалектики», та «основні» без будь-яких обмовок та «зазвичай»... Гадаємо, - маємо переконання, - що у першому випадку має місце цілком певний та стійкий стереотип, що він складався та склався історично. І склався він саме у філософії, так би мовити, другого, репродуктивного ряду, другого порядку, в навчальній, методичній, дидактичній, дисциплінарній, відтворювальній, репродуктивній, але не в тій, яка суцї в своїй продуктивній, власне: науковій, іпостасі. Ну, себто, в філософії як навчальному предметі, курсі, навчальній дисципліні. Літературі, що вона неунікно позначена,

має присмак заштампованості, стереотипності, кліше; незрідка зумовлених міркуваннями, рішеннями та чинниками суто кон'юнктурного порядку, ідеологічної, політичної і подібного роду доцільності etc.

Окрім іншого, це ще й наслідок та результат того, вельми поширеного стану справ, що праці, - розвідки, - наукові (філософські) і підручники (посібники, довідники, «методички») з філософії зазвичай пишуть та укладають ... різні люди. А воно ж як буває незрідка: розуміючий, знаючий та той, який вмїє - робить, а той, який не розумїє, або ж розумїє слабо, не знає та не вмїє - вчить... Вчить інших. Перші - досліджують, останні - укладають... Наука (включно і наукова філософія) як і все справжнє, як і все дійсне є здійснювана діалектична суперечність, є єдність сутності та існування. У загальному випадку наука, повторюємо, є здійснювана діалектична суперечність, протилежностями (основою) якої є процес (методологія) і результат (теорія). Є пізнання та знання цілком певного ґатунку та властивостей. У випадку філософському - це гносеологія та епістемологія. І сама наукова філософія бездоганно, сказати б: навіть естетично бездоганно, у своїй (повній) назві є підтвердженням цього: як методологія - матеріалістична діалектика; як теорія - матеріалізм діалектичний. Ні додати, ні відняти. Все - на місці, і нічого зайвого. Тобто, повторюємо, не лише істинно, але і красиво. Огюста Родена якось спитали, як йому вдається покликати до життя, -як скульптору, - такі прекрасні речі. Він відповів приблизно так: «Не знаю. Просто беру шматок каменя і відсікаю все зайве. Результат - шедевр...». Отож, коли кажуть «закони діалектики» - збіднюють не лише саму філософію, але і власне діалектику, оскільки вчиняють (і не суцї важливо: зумисне, а чи ні) штучне роз'єднання, розрив єдиного, живого, органічного, такого, що поступально розвивається, цілого: філософії. Наукової, підкреслюємо, філософії. Та вже Бог з ними, з законами. До них повернемося трішки пізніш

ПРО ФІЛОСОФСЬКІ ЗАКОНИ І НЕ ЛИШЕ....
(ДИСКУСІЙНЕ ФІЛОСОФСЬКЕ ЕССЕ)

(нижче). А зараз - кілька слів з приводу поділу на т.з. основні та неосновні. У цьому випадку особливо відчутною є владна, важка рука, нездолима рішучість та залізна воля методиста. Дидактика. Ментора. Наставителя..., який завжди і твердо знає «як треба». Якому чужі, якого не відвідують, а, тим більш - не терзають ніякі, щонайменші сумніви. Він завжди - в синхроні з «коливаннями генеральної лінії». Якою б вона не була. Головне - щоб була «генеральною». Все - по полицках, все засушити, заспиртувати, облікувати та типологізувати. І «не балувати у мене!». Головне: «зберегти в недоторканності». Ну, і «чистоту». Зберегти. А, головне - порядок. І незчислиме воно, це плем'я «блюстителів». Чистоти і порядку. Охоронителів і алілуйщиків..., а все ж залежить від того, як їх, ці «порядок і чистоту» розуміти. Як охороняти.

«Доохоронялись». Чи не ті ж самісінькі охоронителі ревно нині викорчуюють, - щоби і сліду не залишилось, - як найбільшу скверну, те, що ще вчора ... так же самовіддано - захищали? Ті ж самісінькі. Ото метаморфози! Словом, ні авторства, ні підстав (переконливих). Ні аргументів, ні доведень бездоганих. Ну, всіх цих білянаукових, всіх цих «філософських шедеврів»: «основні - неосновні», «корінні - некорінні», «головні - неголовні», «першорядні-другорядні», «істотні - неістотні» etc. ...Найважче шукати те, що ніхто не ховає. Що - на виду, сказати б: на поверхні. Є речі, що вони, в силу своєї очевидності, традиційності, звичності, буденності ніби-то: «над» необхідністю традиційного дослідження самої природи та сутності їхньої в силу ... самої цієї традиційності та очевидності. І, до пори, до часу вони - поза видноколом прискіпливої наукової уваги та суворого суду, - експертизи, - наукових пізнання та знання. Наукового дослідження. А, уникаючи цієї своєї участі: ретельного «митного догляду»: логічного, методологічного, світоглядного etc. - себто, повторюємо і підкреслюємо: бездоганного наукового дослідження - травмують практику. І - її результати. Незрідка - непоправно. З чимось схожим та подібним ми маємо справу у випадку, зокрема, коректності, а чи то й зовсім - самої припустимості «поділу» наукового пізнання та знання (наук) і, відповідно, базованих на них навчальних дисциплін (предметів, курсів) на «точні» і «неточні», «конкретні» і «неконкретні», «гуманітарні» і «негуманітарні» тощо. Стосовно поділу наук на «точні» та «неточні», то у даному випадку дослідник, науковець, що називається, «від порогу» наштовхується на необхідність строго визначитись у відношенні

того, щоб однозначно (точно) визначити, - обґрунтувати, - гносеологічний та епістемологічний статус самих понять «точність», «точний». А визначення та обґрунтування це (здавалося б, таке звичне, просте та ледь-що не очевидне) - це своєрідна «філософська інтуїція», що нею послуговуються, не маючи найменшого сумніву у її, - точності, - власній... точності. У словнику В.І. Даля сказано: «Точный - точь-в-точь, аккурат, верный, во всем равный, подобный, без розни». В 5-томній «Філософській енциклопедії» - виданні напрочуд вдалому та науково добротному, у «Логічному словнику» М.І. Кондакова нічого не сказано. Ані жодного слова. У «Великій радянській енциклопедії» мова йде про «точність класів», «точність систем автоматичного управління», «точність в машинобудуванні», «точність хімічного аналізу», «точність вимірів», «точність міри та вимірювального приладу», але жодного разу - не про точність як про філософську категорію, або, хоча б - як про загально-наукове поняття. Себто, мовиться про точність як про суто та виключно атрибутивну, предикатну характеристику логічного суб'єкта (об'єкта). Всього навсього.

Всі ці (і ті також) «точності», в принципі, «замикаються» на одному: на ступені наближення, вірогідності etc. Вимірювання, виготовлення, конкретної (мисленевої, а чи то практичної) дії до істинного, ідеального значення вимірюваного (такого, що виготовляється etc.) об'єкта (величини, продукту) до певного зразка, ідеала, взірця, etanoHy etc/

Таким чином, точність уже в цій своїй, - щонайпершій, - ітерації та інтерпретації, - скоріше означає ... неточність (розузгодженість) тих результатів, що вони досягаються в соціальній (культурній) реальності та дійсності; пізнавальних, чуттєвих та практичних результатів, передбачає певне розузгодження, певний (зазору), певне відхилення від суцільних матеріальних, чуттєвих, чи лише мислимих, -ідеальних, - еталонів, зразків, взірців, вказує на розузгодження з ними, а, в кінцевому рахунку - з істиною.

Можемо запропонувати наступний варіант поняття точності. Точність є істина стосовно до соціальної реальності та дійсності, себто до культури. Таким чином, ми виходимо на поняття, на філософську категорію, науковий (істинний) статус якої не викликає будь-яких сумнівів, оскільки вчення про істину (про істинне пізнання і знання) являє собою один з центральних та найважливіших моментів діалектико-матеріалістичної гносеології та епіс-

темології як методології та теорії, зрештою - філософського вчення про свідомість як відображення. Це вчення про точність, - складає, являючись конотацією істини, ядро логіки. Не зачіпаючи тут і тепер основних положень вчення про істину, які вже стали хрестоматійними, зауважимо лише, що з розуміння істини як сутнісної, сказати б, субстанційної (в сенсі: всезагальної) характеристики людського пізнання та знання, що адекватно відображають, пізнають та знають свій предмет, співпадають з ним, з необхідністю впливає наступний висновок. Якщо під наукою, - розглядаючи її в суто логічному та гносеолого-епістемологічному аспекті (себто виключно в аспекті того, яких якості та кількості пізнання та знання може бути названо, кваліфіковано як наукове, як наука) - розуміти пізнання та знання цілком певного (див. вище) характеру, а саме: таке, що перманентно розвивається, логічно несуперечливе (дискурсивне та рекурсивне), систематизоване, істинне; таке, що має свій предмет, масив уже здобутого, накопиченого знання та досвіду пізнання реальності та дійсності; свій понятійний та категорійний апарат (мову науки); свій власний інструментарій: методики та методології, способи, шляхи, прийоми, процедури etc. здобування нового знання etc.) - то цілком природним (істинним та точним) буде висновок про те, що якщо «наука не точна» (себто не є істинним пізнанням та знанням предмету), то це і... не наука зовсім. Геть - чисто. Зрозуміло, що для бездоганного доведення подібного, можливо, дещо несподіваного, принаймні - незвичного висновку, необхідно розгортати все багатоманіття засобів доведення та аргументації, але це як-раз і було б ні чим іншим, як розгортанням, екстраполяцією на цілком певний об'єкт ... діалектико-матеріалістичного вчення про істину. У складі вчення про наукове пізнання та знання як методологію та епістемологію у складі вчення про свідомість як про відображення.

Філософія, як наукова філософія, - це єдиний доступний людині (людям, людству) спосіб установити (довести), утвердити, тотожність -власної одиничності зі всезагальністю. Тотожності, опосередкованої загальним. І - навпаки. Встановити (довести) та утвердити тотожність всезагальності - з одиничністю. При такому ж опосередкуванні. Спосіб установити та утвердити власну одиничність - зі всезагальністю; установити та утвердити власну співналежність, і тим самим -співмірність, - суголосність, - з субстанцією. З абсолютном. Своєї унікаль-

ності - з універсальністю, свою визначеність - з безмежністю. Своєї темпоральності - з вічністю. Це - здійснювана діалектика суперечності. Це - діалектичне мислення як істинний, - точний, - духовний аналог мислимого: самого духу, матерії, їх синтезу...

Освоєння наукової філософії - це не лише єдиний спосіб (і шанс) набуття здатності мислити розумно, себто діалектико-матеріалістично; це не лише неодмінна (необхідна) умова та спосіб «добудови» своїх власних духу, душі та практик до всезагальності і тим самим, забезпечити їх, - дух, душу та практик, - поставання повноцінними, себто нормальними: духу - розумним, чуттєвості та практик - гуманістичними. Це ще й: єдині ліки, - антидот, - від фрустрації, від інтоксикації, від самоотруєння людини думкою та почуттям про невідповідність, неспівмірність, розузгодженість і, зрештою, антагонізм поміж одиничністю (власної) екзистенції з вічною та безкінечною, безмежною та невичерпною субстанцією. Чим мисляча людина (люди, суспільство) відрізняються, -принципово, - від інформованої (поінформованої)? В першу чергу тим, що у мислячої є шанс, є можливість стати розуміючою. (Розуміння - це здатність мислити одиничне як момент всезагального, а всезагальне -як безкінечність та нескінченність одиничного, опосередкованих загальним). У людини інформованої (поінформованої) цей шанс категорично рівний нулю. І то - у дуже кращому разі (враховуючи, яка вона коротка-дистанція між інформацією та дезінформацією...). Чому нулю? Тому, що у першому випадку і знання (результат), і пізнання (шлях, який до нього, результату, веде); процес і результат: є відношення діалектичних протилежностей однієї сутності, є здійснюваною діалектичною суперечністю. До того ж: у векторі сенсу, у векторі цілепокладання.

Між «знати» і «розуміти» різниця принципового, істотного порядку. Розуміння, повторюємо, підкреслюємо і акцентуємо: це спромога, це здатність мислити одиничність як момент (своє - інше - себе) всезагальності, а всезагальність - як безкінечність одиничного, яке опосередковується загальним. Це - мислення діалектичне, мислення розумне, мислення розуміюче. Себто, розуміння передбачає (як необхідну свою умову) саме повноцінне мислення. Розум. Розум, який у знятому вигляді, утримує у собі і здоровий глузд, і розсудок, і досвід, і сенс, і пам'ять, і багато чого іншого, без чого він не мав би підстав бути розумом, а наша спромога послуговуватись ним

ПРО ФІЛОСОФСЬКІ ЗАКОНИ І НЕ ЛИШЕ....
(ДИСКУСІЙНЕ ФІЛОСОФСЬКЕ ЕССЕ)

розумінням. Щонайменших підстав! Саме, - і лише, - в розумі, якщо вже й не завжди в гармонії, то, принаймні, у взаємодії, знаходяться і теорія, і методологія, і чуттєвість, і практика.

Інформована ж (людина) - це людина, яка отримала (отримує) готовий (у готовому вигляді) результат у режимі впливу. Інформаційного впливу. Експансії. Нерідко - агресії. Інформаційних. Впливу ззовні. І що це: інфа, інформаційний шум, догма, докса, інфотреш, інфофейк (перепрошую), а чи то відверта (хоча й, зазвичай, така, що ретельно маскується та камуфлюється) деза, сам реципієнт - ніц не розуміє. Оскільки: «розумілка» не розвинена, не покликана до життя геть - чисто, або ж розвинена вельми слабко. Адже: не розумний, але: поінформований; не освічений, але «нафаршований». Ерудований (а воно ж, - від часів Геракліта, - відомо: «багатознання розуму не навчає»). Не здатний не те що до антиципації (випереджаючого відображення), до адекватної мисленевої реконструкції посталого (минувшини), але й до більш-менш адекватного пізнання ситуативного, тут і тепер сущого буття. Власне, живучий (це можна назвати життям!?) у режимі: «стимул - реакція...». Реакціонер... Стосовно ж правомірності та коректності поділу наук на «конкретні» та «неконкретні», то тут все аж надто просто. Ну, себто, все ще гірш, все дуже погано. Якщо у випадку першому «неточне» вживання та послуговування терміном «точність» об'єктивно зумовлене чи то його нерозробленістю, чи то й просто позамежними логічними бузкультур'ям та неохайністю (у кращому разі - неакуратністю) використання гносеологічного та епістемологічного статусу даного поняття, його власною абстрактністю і, у певному сенсі, може бути вибаченою, то у випадку нерозрізнення між конкретним та неконкретним, подібна вибачливість є неприпустимою, є кричуще сумнівною. Геть - чисто недоречною. Є надійною ознакою закритичного (такого, що не витримує ніякої критики, не підлягає будь-якій критиці) рівня філософської культури суб'єкта (суб'єктів) подібного «розрізнення».

Конкретність істини - це внутрішньо притаманна, неодмінна, невід'ємна, - іманентна, - характеристика останньої. Власне, пізнання та знання, що вони єдино можуть бути названими, бути кваліфікованими як істинні. Це - необхідна (щоправда - недостатня сама по собі) її характеристика. Її ознака. Її підстава. «Істина завжди конкретна, істини абстрактної немає». І якщо пізнання і знання неконкретні, істина перестає (і навіть не починає) бути.

Щоправда, істина, являючись об'єктивно-суб'єктивною, абсолютно-відносною, абстрактно-конкретною, - є, - як, власне, і самі пізнання та знання, діалектичною по своїй сутності (а: «в сутності все - відносне»), являє собою перманентно здійснювану діалектику суперечності, процес-результат у складі мислення як відображення, відтворення здійснюваної суперечності процесів і станів, результатів в об'єктивній реальності, в культурних реальності та дійсності. Є відтворення (відображення) у формах розвитку мислення форм розвитку самих цих реальності та дійсності. Є такою ж складною та суперечливою, - діалектичною, - як та, що істинно відображується адекватним (істинним, сутнісним, науковим) пізнанням та знанням (суб'єктивною діалектикою) безмежна, безкінечна, вічна, невичерпна etc. діалектика об'єктивна. Діалектика субстанції. Діалектика матерії. Саме конкретність і є, і слугує виразом, результатом постійного (перманентного) поглиблення та розширення, перманентного збагачення наукового пізнання та знання свого предмету, відтворення в самих собі (пізнанні та знанні) у вигляді логічних визначень (логічних форм, пізнаних взаємодій та відношень) безкінечного, невичерпного (субстанція ж!) багатоманіття взаємодій реальності та дійсності. Це і є неодмінною та необхідною умовою (однією із умов) відображення. Саме відображення, - від-об-ра-жен-ня, - а не довільного та свавільного умоглядного конструювання, що ним, - «у хвіст та гриву» експлуатуючи його, - з таким задоволенням послуговується вся індустрія мисленевого витворення: продукування неспонтанних міфів, ідеологічного відтворення у режимі неспонтанної міфотворчості, у режимі продукування перетворених форм за допомогою... перетворених же форм.

Сама природа, сама сутність наукового пізнання і знання, його дискурсивність та рекурсивність, його спромога до антиципації (випереджаючого відображення), до форсайту, до проекту, до промислу, до прогнозу, до програм etc. свідчить про те, що лише тому, лише виключно завдячуючи тому, ми маємо справу з законами логіки, з законами (принципами) та всіма іншими (сущими і можливими) формами розвитку науки, що останні (ці форми) є оформленням відповідного, - відображуваного, - змісту (не буває форми беззмістовної, а змісту - неоформленого). Це - адекватне, істинне, сутнісне, наукове, - відображаюче, - оформлення змістовності, що й складає, власне, реальність та дійсність. А що є закон? Принцип? Повторю-

ємо є форма наукового мислення (пізнання і знання), яка відображає стійке, повторюване, об'єктивне, істотне (сутнісне), засадниче та необхідне у взаємодіях та відношеннях.

Кожна, - без що-найменших винятків, - зі вказаних ознак (вимог) до закону (принципу) - необхідна, і лише всі разом вони - достатня підстава (засада) для висновку: перед нами (ми маємо справу з...) - така найістотніша та найповажніша форма наукового мислення, якою є закон (принцип). (Зазначимо принагідно, - власне, нагадаємо, - що принцип - це той же закон, але з потенціалом цілого вчення, цілої наукової теорії, що він її містить у собі у потенційній формі, імпліцитно, у «згорнутому» вигляді. Як брунька - майбутній цвіт, зав'язь, плід ... Ну, якось так). Наукова теорія - це експлікований принцип; принцип - це імплікована наукова теорія. Щоправда. Є закони, які відкривають, а є - які пишуть, голосують, приймають. Перші - це «необхідність, схоплена думкою» (Г.В.Ф. Гегель). Природна, технічна, технологічна, історична, економічна, політична, філософська etc. Ще раз акцентуємо: закони не вигадують, etc., але відкривають. А коли вже вони відкриті, їх ніколи, нікому, ніде і ні за жодних обставин не дано «закрити». Ні, «закрити», припустимо, можна, чим певний контингент, спини не розгинаючи, - хто на началах факультивних, а більшість - за мзду відповідну, - й займається на своїх «робочих місцях». Неспонтанною міфотворчістю ті малосимпатичні, - дуже м'яко кажучи, - вправи та заняття називаються. Отож, повторюємо: «закрити» - можна. Закрити - ні за яких умов і обставин. Хоч гопки скачи. Себто, «відмінити», оголосити недійсними, помилковими, навіть-злочинними тощо - можна. Довести ж науково - бездоганно подібне «закриття» - ніколи, ніде, за жодних обставин. Ніколи. Нікому. Ніде. Втім, ми про це вже сказали.

...Інакше - у випадку з законами «написаними», «прийнятими» etc. Власне - зі всім, без що-найменшого винятку, корпусом законів юридичних. Корпусом права (що його, що-правда, зводити, редукувати лише до правничих законів було б геть-чисто невірною. Себто - несправедливо. Але варто бути (кожному, багатьом і усім) свідомим наступного. З одного боку, суспільство не може жити на певному етапі свого поступу (якщо розглядати цей поступ у ритмі: «протодержавність - державність - постдержавність» (авторство даної, - науково бездоганної, - типології належить молодому науковцю Г.Б. Новікову), а саме на

етапі «державності» (державності) без такого її, державності, органічного складника, яким є право. Саме воно регулює в суспільстві на етапі державності, - за невеликим винятком, - усі суспільні відносини: економічні, соціальні, політичні, навіть релігійні... Всеохоплююча система права: від житлового до економічного, від інтелектуального до кримінального, від морського до космічного, від цивільного до сімейно-шлюбного... Словом, майже всі. І, з одного боку, без цієї системи, без цих і таких законів та інших, - т.з. підзаконних, форм правового регулювання, зрештою - без усієї системи права у суспільстві, у країні, у державі, - в певних, порівняно тривалих часових рамках, - ніяк. Принаймні: вчора, нині і у цілком мислимому завтра. З боку ж іншого: майже безмежний простір для суб'єктивістського свавілля. Узаконеного... беззаконня. Інколи - без меж. І все, завважте: «строго в рамках законності», «строгій законності», «революційної законності» etc. Тобто, можна бути, - за всіма формальними ознаками, - «законами», але... не легітимними. Такими, про що німці кажуть: «Das Gesetz muss aus Gedanken des Volkes geschprochen sein». «Закон необхідно виспитати у народу». Тоді він, - юридичний закон, - закон і по формі, і по змісту. І, що іще, - значно, - істотніше: і по сутності, і по існуванню. Себто тоді він закон не реальний, але: дійсний. Себто - дійсно закон.

Таким чином, можна сформулювати висновок: усі відкриті закони - дійсні, закони написані, прийняті - дійсні лише у тому випадку, коли вони легітимні, коли їх схвалює абсолютна, або, принаймні, переважна більшість населення (суспільства, точніше кажучи). А, щонайкраще - народу.

Ще кілька слів про принципи, про вже йшлося вище. Принцип - це той же закон, але - ґрунтовніший... В ньому, в згорнутому вигляді-ціле наукове вчення, ціла наукова теорія. Фігурально висловлюючись, можна сказати, що принцип - це закон законів, а, рівно - і всіх інших гносеологічних та епістемологічних наукових форм, в які, - з допомогою яких, - принцип розгортається. Експлікується. Конкретизується. Збагачується. Можна, припустимо і навіть, - там, де це доречно, - необхідно «ділити», типологізувати, класифікувати etc. на відносно самостійні: часткові, загальні і всезагальну (філософія) науки; можна: на природничі, суспільні, технічні etc.; можна: на прикладні та фундаментальні і т.п. Але ні за яких обставин неприпустимо «ділити» їх на «точні» та «неточні», «конкретні» та «неконкретні»

ПРО ФІЛОСОФСЬКІ ЗАКОНИ І НЕ ЛИШЕ....
(ДИСКУСІЙНЕ ФІЛОСОФСЬКЕ ЕССЕ)

etc. До слова, окрім вищеназваних недолугих та незугарних «очевидностей», «безумовних» підстав для «поділу», не менш поширеною є ще одна: поділ наук на «гуманітарні» та «негуманітарні». І якщо у вищезазначених щойно випадках перед нами - явно занижений, або й просто геть-чисто відсутній навіть примарний слід філософської культури суб'єктів подібних «демаркацій», то у випадку останньому: у поділі наук на «гуманітарні» та «негуманітарні», це надійне й гарантуюче свідчення її, - культури філософської, та й, вочевидь - не лише тільки філософської, - повної відсутності. А, оскільки, як теє добре відомо, «святе місце пустим не буває», то й не просто її, - культури, явний дефіцит, а чи то відсутність повна, але кричуща наявність кричущого ж філософського безкультур'я. Просто безкультур'я та несмаку (дурносмаку), аби не сказати більше... І від цього геть-зовсім не застерігає, не рятує той факт, що суб'єктом (носієм) подібного безкультур'я та несмаку є... нотарі йно завірений філософ. Інколи - з ніг до голови, від п'яток до маківки увішаний (обліплений) ступенями, званнями, посадами, лауреатствами і т. ін. Ну, а вже про «філософів» і мову нічого вести. ... Філософська культура. І - безкультур'я... Адже можна і вірно та кепсько. І читаєш (суціль) - у підручниках, у посібниках, в енциклопедіях і словниках наукових (незрідка і в наукових розвідках різного ґатунку та масштабу); і чуєш, - ледь що не на кожному кроці, - «христоматійне визначення матерії», «простір і час є основні форми існування матерії», «аналітичний розум», «закон переходу кількості в якість», «теорія пізнання», «наукова саморефлексія», «нас оточує матерія», «все розвивається по спіралі: від нижчого до вищого», «ринкова економіка», «громадянське суспільство», «правова держава», «третья світова війна»... І таке - без ліку! Воістину: у глупоти меж немає, воістину: «невігластво - це демонічна сила і воно ще стане призвідником незчисленних лих для людства»... Скажімо, що може бути більшою нісенітницею, аніж «ходячий» вислів (майже сентенція, майже ідіома): «процес розвитку».... Жах.

...Розвиток можливий, лише і виключно, - як процес-результат, як взаємопроникнення протилежностей, лише як суперечність, яка реалізується або ж здійснюється. Якщо розглядати його, - розвиток, - крізь призму питання про його джерело, спонуку, рушій; як заперечення заперечення - з точки зору напрямку (спрямованості), ритміки, архітектоники розвитку; як взаємодію зовнішньої (кількісної)

та внутрішньої (якісної) визначеностей його (розвитку); як імператив дійсного гуманізму - з точки зору його, - розвитку, - смисло-життєвих вимірів та смислів, фокусом, контрапунктом яких є людина, люди, людство. Кожен, багато, всі. Або, що ж те ж саме - крізь призму дійсного гуманізму, суцього і перманентно постаючого у формі практичної всезагальності.

У світі, в культурі немає нічого, що... не було б гуманітарним. Себто, того і такого, до чого (до кого) не доторкнувся б суб'єкт. Суб'єкт духу, чуттєвості, а чи то практик. Суб'єкт індивідуальний (одиничний), груповий (загальний), а чи то всезагальний (людство).

У першій ітерації культура є протилежність природи (природи): природи як безпосередньо-чуттєво взаємодіючої з людиною (людьми, людством) субстанції. Матерії. І тут культура - все, до чого «доторкнувся» суб'єкт (індивідуальний, груповий, всезагальний; людина, люди, людство). Світ - це все, що вже має вимір: істинного і хибного (брехливого); доброго і злого; прекрасного і потворного; корисного і шкідливого. А, оскільки в чистому вигляді все не існує, - в реалі і в дійсності, - то: в відтинках названих вимірів буття і небуття. Культура в цьому, - першому, - наближенні - це і найвищі злети людського духу, почуттів і практик - класична культура; і найбільш темні, огидні, похмурі, трагічні та потворні її, - культури, - сторінки: війни, горе, нещастя, нестатки, злидні, убозтво, страждання, біль, невігластво, потворність, жорстокість, ницість, підлість, несправедливість, гноблення, визиск, невігластво, смерть дочасна etc. Коротше кажучи (kurz sagt), в культурі як такій немає нічого і нікого, немає жодної молекули, а чи атома, що вони були б позалюдськими (негуманітарними). Гуманітарні, звісно, і всі, - без винятку щонайменшого, - науки. А, рівно: і донауки, і псевдонауки, і квазінауки, і антинауки. Гуманітарне все, що покликається до життя способом буття соціальної матерії, способом буття культури, діяльністю.

Своєю чергою, діяльність в самій собі є суперечливість: істини і не-істини; користі і шкоди; добра і зла; краси і потворності. Зрештою, діяльність може спричиняти творчість - спосіб буття дійсного гуманізму, а може - звиття: спосіб буття реального антигуманізму. Інша справа, що сама культура є явище, є феномен суто та строго діалектичний: є здійснювана діалектична суперечність, номосоми (протилежностями) якої, - в аксіологічному її, культурі вимірі, є культурна культура, гуманістична культура і; культура антигуманістична, анти-

культура. А в цих «номосах», у цьому «інтервалі», у цій мірі: там культура різна і всіляка: і субкультура, і суржик-культура, і псевдокультура, і квазікультура, і ... Коротше кажучи, необхідно строго розрізняти смисл та зміст гуманітарного та гуманістичного (антигуманістичного). Звісно, не є, і не може бути тут винятком і такий феномен культури, як наука. ... А їх все «розрізняють»: «точні-неточні», «конкретні-неконкретні», «гуманітарні-негуманітарні». А воно ж як: «Коли назви (імена) невірні - судження невідповідні. Коли судження невідповідні - справи не виконуються» (Конфуцій). А, втім, про що тут дискутувати? І - з ким дискутувати? Для дискусій подібного роду здоров'я потрібно більше, аніж розуму. Я вже не кажу про час. Той самий, що є «найбільше людське багатство». Адже добре і давно відомо, що істина - одна (не єдина, але одна), а у глупоти меж - немає. Воно ж, повторюю, здоров'я (вірніш, його залишків) жаль, але невимовно більш жаль - часу. Того і такого, про який мовилось щойно. Вище. Себто: часу творчості. А, якщо бути точним: часу і місця, - хронотопу творчості. Творчості людини, людей, людства. Творчості кожного, багатьох, всіх. Так навіщо ж його: на пси переводити?! Одначе, повернемося до наших законів. «Основних». «Діалектики». Їх - три. Їх відкриття приписується Г.В.Ф. Гегелю. Я б не був настільки категоричним. Оскільки, на наше переконання, це також один із незчисленних хибних, а, можливо, і зумисно хибних, себто брехливих, стереотипів, що їх існує вже так немало, включно і тих, що міцно утвердилися допріч усього (передусім) в літературі (та в традиції) навчальній, методичній, дидактичній. Себто - вторинній та похідній. Вторинній. По відношенню до науки (я - про предмет, базований на науці, а не на квазі-, псевдо-, анти науці). В даному випадку мова, звісно, про філософію... Так от, повертаючись до Г.В.Ф. Гегеля. Власне, як відкриття закону його авторству можна (я спираюсь на власний досвід життя в філософії: як науковця і як викладача, ось вже, без малого, майже пів-столітній) зарахувати (якось кострубато звучить) - один закон. Закон заперечення заперечення. Та й то: вже у Прокла (неоплатонізм) подибуємо думки, які напрочуд чітко окреслюють контури того, що пізніш цілком справедливо стануть йменувати «гегелівська тріада»... Повторюємо і підкреслюємо: вже неоплатонік Прокл знав, - і розумів те, що ще й нині є геть-чисто недоступним (бо надійно захищене власною складністю) нотарійно завіреним свого часу (про нинішніх

і мови немає) кандидатам і докторам, членам корам, корам і корешам «від філософії»: тріада (алгоритм закону заперечення заперечення) - це розвиток. Розвиток, а не «поступальний», «висхідний», «прогресуючий», «від простого до складного» і т.п. «розвиток». Адже гегелівське «належне» - це саме те, що належне, а зовсім не «позитивне» лише. У розвитку позитивного стільки ж, скільки й негативного, і тільки тому можливий, - суцільний. - розвиток. Як такий. Вже Прокл не сумнівається в тому, що тріада виражає як висхідне, так і низхідне у розвитку: від універсального багатства душі - до її здрібнення та змістовного збіднення.

Стосовно ж двох інших законів (із «трьох основних»), то тут йому, Г.В.Ф. Гегелю, безумовно та безперечно належить лише честь, - велика честь, - їх бездоганного формулювання. Редакції. Закон взаємного проникнення протилежностей. Закон взаємного переходу кількості і якості. Ні додати, ні відняти. Шедевр. Ну, себто - закон. Той самий, який не «пишуть», але відкривають. Від-кри-ва-ють. А, коли вже він відкритий, його вже нікому не дано, не до снаги закрити. Саме тому, що це закон. Втім, ми вже повторюємось (Див. вище). ...Чи применшує сказане тут хоч на гран, хоча б на йоту роль, значення, масштаб фігури Г.В.Ф. Гегеля? Гегеля як філософа. Гегеля як класика? Як мислителя? Яка дурниця! Вже не кажучи про те, що сформулювати бездоганно, сформулювати істинно, сформулювати красиво (не буває форми беззмістовної, як не буває змісту неоформленого) - це в науці не менш цінно та важливо, аніж відкрити, що називається, «з листа». До прикладу. Широко відомі дві редакції закону взаємного проникнення протилежностей, авторство яких належить двом дуже відомим історичним фігурам. Ось ці варіанти. «Закон єдності і боротьби протилежностей». Тут - очевидне перевизначення. Вірно, та кепсько. «Закон боротьби протилежностей». Тут - просто кепсько. Тут - хибно. Тут - помилково. Тут - ані діалектики. Ані закону. А ось, повторюю, формулювання в редакції Гегеля: «закон взаємного проникнення протилежностей». Ми вже не кажемо про іноформу редакції цього ж таки закону, авторство якої також належить великому німецькому філософу. Класику. «В сутності все - відносне». Істинно. Красиво. Добре. Звісно, корисно. Хоча, не варто забувати, що будь-яке, - без винятків щонайменших, - з обретінь культури може бути використано (і використовується) з точністю до навпаки. Це т.з. ефект амбівалентності культури. Втім, це

ПРО ФІЛОСОФСЬКІ ЗАКОНИ І НЕ ЛИШЕ....
(ДИСКУСІЙНЕ ФІЛОСОФСЬКЕ ЕССЕ)

сюжет також важливий та цікавий, але інший. Інший. Відтак, якщо трапиться нагода - в інший час і в іншому місці... А тепер повернемося до Г.В.Ф. Гегеля... Ми вже не кажемо, не ведемо мову про те, що саме йому однозначно та безумовно належить авторство у відкритті інших (багатьох інших) законів. Так це ж лише законів! ...Згадаємо хоча б «закон іронії історії» та «закон діалектики рабства і панства». Але оскільки мета даного ессе - зовсім не апологія Г.В.Ф. Гегеля, і вже тим більше - не його «розвінчання», - в першій він не потребується, останнього не заслуговує, - сказаним і обмежимося. Г.В.Ф. Гегель - філософ номер раз у всій, - всій, -донауковій, більш, аніж двох-з-половиною тисячолітній філософській традиції. Номер раз. Саме завдячуючи йому цілий період розвитку світової філософської думки цілком офіційно і, щонайважливіш: цілком легітимно та по праву носить ймення: класична. Класика. Німецька класична філософія. Вона-то німецька (одна країна - Німеччина), - та й філософів, представників її, можна буквально, а не фігурально, перелічити на пальцях однієї руки: Еммануїл Кант, Йоган Готліб Фіхте, Фрідріх Шеллінг; Георг Вільгельм Фрідріх Гегель; Людвіг Андреас Фейєрбах. Все! Alles! Але світова. Але класична. класична. Себто - нетлінна. Тобто є надбанням, приналежна загальнолюдській дійсній духовній культурі. Складає ядро, осереддя, квінтесенцію цієї культури -філософію. Г.В.Ф. Гегель тут, в дуже пристойній і достойній компанії-кращий. Кращий із хороших. Це не дискутується і ніколи дискутуватись не повинно. Бо- істина. Втім, все сказане нами вище (про Г.В.Ф. Гегеля) - це відступ. Можливо, - ситуативно, - і доречний, але лише відступ. У нас тут і тепер - дещо інше завдання і мета. Хоча, не виключено, відступ не зайвий та повчальний, приймаючи до уваги ті висновки, що ми їх маємо на меті зробити нижче. А намір ми маємо серйозний вельми: не більш, але й не менш, але сформулювати (кому більше подобається: відкрити)... «четвертий основний закон діалектики». Ось так. Просто, буденно і геть-чисто не героїчно. Нічого не поробиш: скромність, це звичайно непогано і навіть добре, але при одній обов'язковій умові: якщо це не одна-єдина твоя чеснота. І ми готові розглянути всі можливі, - а ми не маємо сумніву, що вони будуть і немало: це вельми рутинна умова (чи наслідок), це жереб (та й просто обов'язок), це, зрештою - рутинний спосіб розвитку науки, - а з тих пір, як вона стала науковою, стала наукою, то і філософії, - всі можливі заперечення, контраргу-

менти тощо. Будь-яку, - бажано, краще, звісно: конструктивну, - критику.

Отож, починаємо. Що? Ну, щось, типу мислительного дійства. Не буду ж, - бо, все-таки: скромність, - я отак от, «в лоба», стверджувати: акт творчості, а чи там: здійснення наукового відкриття... «Скромнішим потрібно бути, скромнішим...». Вихідною, - відправною, стартовою, - точкою (будь-якого, без найменших винятків) пізнання: часткового, загального, а чи то всезагального (філософського) є питання: «що?». Ну, якщо у об'єкта, що називається, «промацується пульс», то і: «хто?». Отож, в центрі будь-якої пізнавальної ситуації (незалежно від її масштабу, складності etc.) є питання «хто-що?». Далі ситуація розгалужується. Прямо зі стартового питання слідує (витікають): «чому?»; «як?»; «звідки-куди?». Себто, про причину, про рушій, про джерело буття та небуття, поставання та посталоого, виникнення та зникнення etc. цього самого «хто-що». Про механізм, про характер, спосіб etc. взаємодії внутрішньої (якісної) та зовнішньої (кількісної) визначеностей цих самих «хто-що?». Ріднеських. Про ритміку, направленість, архітектоніку розвитку цих самих «хто-що?».

Отож, питання сформульовані. І тут у свої права невмолимо вступає діалектика. Діалектика. Вчення про розвиток. Про зв'язок всього зі всім, про перетворення всього у все. Втім, що ж це я в одному абзаці про те, чим себе необхідно і, повірте, варто, освічувати та вдосконалювати у тому все, - всеньке, - свідоме життя. Та, власне, воно і свідомим стає лиш при тій одній-єдиній умові, що є життям діалектичним. Втім, ми відволікаємось. ...Що є питання? Як форма мислення? Як логічна фігура? Воно є своє-інше-себе відповіді. Відтак, коли питання сформульоване, розпочинається пошук відповіді на нього. Вирішення його. Розв'язання його etc. Питання, завдання, задачі, проблеми. Це все - конотації питання. Отож, пошук відповіді. Та не просто відповіді, а однієї. Тієї, одної-єдиної, що є - істиною. Є істиною. І одного разу її, цю і таку відповідь - знаходять. Від-кри-ва-ють. Особливий наголос: культура питання, культура запитування аніскілечки не менш важлива та істотна, як і культура відповіді, вирішення, розв'язку etc. На питання відповідають адекватно. Задачу розв'язують вірно. Проблему вирішують правильно. Себто: іс-тин-но. Придивіться уважно: вся історія (включно протоісторія та передісторія) людства: від витоків і донині; і прісно, і у віки віковічні (і не лише філософії історія, - минула, суцзя, майбутня, - але всіх, без винятку, відносно

самостійних наук (їх нині понад 3 (три) тисячі, завтра буде 6 (шість), позавтра - 9 (дев'ять)...; то це ж мова лише про історію нашої, рідної, земної цивілізації!) - це є перманентна історія вищезазначеного запитування, проблематизації, та - відповідання, вирішення, розв'язування. Але ми, - тут і тепер, - про філософію. При бажанні та інших спонукках можна було б більш конкретно та точно, в подробицях та з деталями здійснити (реконструювати шлях) дослідження як траєкторії досліджуваних питань («чому?», «як?», «звідки-куди?»), так і всієї історії пошуку адекватних відповідей на них. Але то - добрий шмат філософської освіти. Ближчим чином: історико-філософської освіти. А це, як ви добре розумієте - не до снаги одній людині, одній годині, одній статті. За чудесами - це не сюди... Отож. Коротко. Гранично лапідарно.

Те, що узвичаєно називати «три основні закони діалектики» - це є не що інше, як три адекватні, - в формі закону, завважте: філософського закону суцільності, - відповіді на три вищезгадані (вищеназвані, вищеперераховані etc.) питання. Питання, сформульовані у всезагальній формі: «чому?», «як?», «звідки-куди?». Але ж, - погодьтесь, - якоюсь незатишною, безлюдною, не насиченою смисло-життєвими (сказати б: екзистенційними) вимірами філософія виходить. Прямо скажемо, якийсь суцільний «місячний пейзаж», а не філософія. Щось на кшталт сюжетів різних там нео-, пост-, неопост-, etc. позитивізмів пейзаж виходить. Суцільне нещастя, а не філософія. Геть-чисто дефективна, прямо скажемо, філософія. Словом - «філософія». Достойна пензля Едварда Мунка. До слова, саме такою наукову філософію нині з енергією, що її варто було б використати у мирних цілях, зумисно, свідомо та неугавно оголошують професійні та факультативні її, - філософії наукової, - понищувачі. Персонажі, достойні полотен Пітера Брейгеля (Старшого). І особливо одного із них: «Притча про сліпих» (1568р.).. Отож і «покрощують» її, сердешну, хто як може: оголошують «антигуманною», такою, що «геть-чисто цурається людиновимірності», «економічним детермінізмом» і т.п. - до безкінечності. І тут же: рецепти по «покрощенню», «по наданню людського обличчя», тут же заміники її та альтернативи: персоналізм, фрейдизм, неофрейдизм, прагматизм, екзистенціалізм, трансгуманізм... Без ліку. І - паралельним курсом — радикальні «філософські ліки», - «антидот», -проти істини - постмодернізм. Це все одно, якби проти лупи пропонувався один-єдиний, але радикальний, засіб: гільотина.

...Свого часу радянський філософ виключно високого рівня культури - Генріх Степанович Батіщев сказав про згадану ситуацію приблизно так: «Лише для того, хто нічого не розумів у науковій філософії, справа може видаватись таким чином, буцім-то в ній є бодай одне слово, бодай одне положення, що воно було б гуманістично нейтральним». Kurz sagt. Коротше кажучи. Їх не три, «основні» закони філософії. Їх-чотири. Ну в тій самій (див. вище) «ситуації, що розгалужується». Нагадаю. Вихідне питання: «що-хто?». Безпосередньо впливаючі з нього: «чому?», «як?», «звідки-куди?». І - відповідні відповіді. Адекватні відповіді. Закони. Але одного, - кричуще, - не вистачає. «Для чого?». Ну, того самого, того самісінького, що воно наскрізь і цілком пронизане життєсмисловими вимірами. Власне - людиновимірністю. Того самого, що воно безпосередньо відповідає на питання, чому будь-яка, - без винятків щонайменших, - наука: це не просто наука про певні, визначені, відповідні, а, у випадку філософії - просто про взаємодії (згадаймо на мить: «у світі панує взаємодія всього зі всім і пізнавати окрім неї - нічого»). Ні, будь-яка наука - це не просто наука про взаємодії, але наука про погані, по-га-ні, ПОГАНІ взаємодії! Адже ж, навіщо, для чого пізнаємо та знаємо? Чому, - звісно, якщо є «олія», є «клепки в голові», є кебета, з такою пошаною, з таким пієтетом відносимось до науки? Ну, що ж поробиш. Таке вже єство, така сутність людська: для того єдино й пізнаємо та знаємо, аби, послуговуючись та користуючись їх, пізнання та знання досвідом та результатами, практично змінювати, перетворювати світ: себе в ньому, його в собі. Повторюємо та підкреслюємо: така сутність людська: постійно, неперервно, перманентно перевершувати себе по існуваннях, по функціях, по втіленнях, ніколи не перевершуючи по сутності: бути творцем, бути невичерпним їх (функцій) джерелом, бути аргументом. Метою, а не засобом. «Світ не задовольняє людину і вона своєю дією вирішує змінити його»... І - звісно, зробити його кращим. Ще кращим. Ще й ще кращим. Цьому немає меж. Меж немає. Бо це - творчість. Єдино достойний людини, людей, людства спосіб їх буття. Творчість як спосіб існування дійсного гуманізму. Творчість як результат і як умова свободи. Творчість, суцільна у формі практичної всезагальності.

Що є антипод творчості? Звиття. Звиття як перетворена форма людської діяльності, звиття як спосіб існування реального антигуманізму. ...Мало пізнати необхідність і мати

ПРО ФІЛОСОФСЬКІ ЗАКОНИ І НЕ ЛИШЕ....
(ДИСКУСІЙНЕ ФІЛОСОФСЬКЕ ЕССЕ)

можливість практично діяти на засадах цього і такого, - істинного, сутнісного, адекватного, наукового,- пізнання і знання. Це - свобода. Це - іманентна та категорично необхідна умова буття і творчості, і гуманізму, і самої свободи - як дійсних.

Так от, мало пізнати, пізнавати та знати необхідність. Необхідно саму свободу зробити... необхідністю. Зробити такою свободою, що цілепокладається, що є своєрідним телеологічним процесом. І -результатом. Перманентним та безмежним, як сама об'єктивна діалектика діалектика. Свободою, як культурною необхідністю, суцєю у формі практичної всезагальності. Згадаймо на мить: «розум існував завжди. Не завжди - в розумній формі» (К. Маркс). Мало. Необхідно, аби розум був розумним у формі практичної всезагальності. «Перегнати» необхідність у свободу - складно, але можна. І вся історія земної цивілізації тому свідчення: це завдання людству - до снаги. А ось «перегнати» свободу в необхідність, зробити її необхідністю, зробити її буденністю, у певному сенсі: баналізувати її, себто забезпечити її буття у формі практичної всезагальності - це, - погодьтесь, - воістину достойна вільних, нормальних, дійсних людей, людей, людства ідея, ціль та практична справа. Дійсним гуманізмом, суцям у формі практичної всезагальності, називається... Це як парафраз імперативу: «від освоєння «природи першої» до освоєння «природи другої». Свобода як необхідність - це: свобода, яка вирвалась (вийшла, випущена) на свободу. Сутнісні сили (людини, людей, людства) - це потенціал, це здатності, потреби та спромоги, суцї в їх латентному, імпліцитному, «згорнутому» виді. «Ap sich». Коли вони «für uns» - вони явлені, здійснені, актуалізовані. Об'єктивовані, втілені, опредметнені. Зрозуміло: названі. Сутність людини (людей, людства) бути, - у випадку, коли це дійсні, коли це нормальні людина, люди, людство, - невичерпним (одиничним, загальним, всезагальним) суб'єктом, а, точніше кажучи - суб'єктністю, - покликанням до життя (обретінням) та здійсненням (опредметнення - розпредметнення) сутнісних сил. Перманентним обретінням (потенціюванням) та здійсненням (актуалізацією) їх. Існування - це предметно та практично здійснена сутнісна сила, власне: сутність. Одна із їх невичерпності. Во плоті суцї сила. Духовна. Чуттєва. Матеріальна. Духовночуттєво-матеріальна. А як про все сказане - та одним реченням? Таж: елементарно, Ватсон. Від розвитку реального - до розвитку дійсного; від какофонії звиття - до симфонії творчості.

... Колись мій колега-політехнік, спеціаліст-акустик, друг і колега, Валентин Георгійович Абакумов так визначив суть своєї науки: «Електроніка - це наука про погані електричні контакти». У цій формулі, - а це таки формула, - ключ до конкретизації, до збагачення формули Ф. Енгельса. Нагадаю її: «у світі панує взаємодія всього зі всім і пізнавати окрім неї нічого». В неї, в цю формулу, вводиться смисло-життєвий, ціннісний, - аксіологічний, - вимір. «Погані». А, хочеться, звісно - хороших. Та й, зрештою: а навіщо пізнаємо та знаємо? Та ж, виключно для того, аби практично змінювати. У практиках своїх, у душі (свідомості) та почуттях (душі) перетворювати об'єктивно суцю субстанцію, -матерію, - у світ. Здійснює це перетворення, цю трансформацію виключно - людина. Люди. Людство. Але покликати до життя, творити та відтворювати (включно - і витворяти) світ - це лишень пів-справи. Інша, неймовірно більш складна, але й цікава та захоплююча, частина цієї справи - перетворення світу людини (людей, людства) - у людський світ. У людяний світ. У світ дійсного гуманізму. У світ нормальних, - дійсних, - людини, людей, людства. ...Отож, пізнаємо і знаємо виключно з однією метою: практично змінювати. Перетворювати. Звісно, в річищі, у векторі: «краще». Ну, не «гірше» ж. Хоча, в реальному житті - там по-різному буває. Це ж вам не життя дійсне. Суцє у формі практичної всезагальності. То -реальне життя. А в реальному: там і животіння, і виживання, і існування, і скініння, і ще багато чого іншого та малосимпатичного. ... Краще. Ще краще. І ще, і ще... Бо - немає меж досконалості, немає меж розвитку культури, немає меж розвитку. Так ось: «електроніка - це наука про погані електричні контакти». Почув я це, повторюю, від В.Г.Абакумова. А, відтак, вважаю, що це його формула. Припускаю, що він вважає, що ні. Що сам від когось почув, чи десь вичитав. Втім, це вже геть-чисто не суть важливо. Вона вже не належить ані йому, ані мені, ані кому б то не було. Бо: належить всім. Багатьом і кожному. ...Ну, а далі, то вже, як мовиться - справа техніки. Адже ключ заповітний - в руках.

Фізика (класична) - наука про погані взаємодії між макротілами, що вони рухаються з мікрошвидкостями.

Фізика (квантова) - наука про погані взаємодії між мікротілами, що вони рухаються з макророзшвидкостями.

Хімія - наука про погані реакції (міжмолекулярні та міжатомні взаємодії).

ДИСКУСІЙНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ

Біологія - наука про поганий обмін живих речовин, живої матерії. Враховуючи, що соціальні взаємодії суть суспільні відносини, нижче - дещо про цілком певні суспільні відносини (відношення).

Педагогіка - наука про погані освіту та виховання (педагогічні відносини).

Політекономія (економіка) - наука про погані виробничі відносини і головне: відносини між продуктивними силами та виробничими відносинами.

Політологія - наука про погані політичні відносини.

Соціальна філософія - наука про погані суспільні відносини (соціальні відносини).

Та що ж нам, необхідно перераховувати всі, понад три тисячі на нинішній день суцї в нашій, земній, культурі науки?!

Філософія - наука про погані взаємодії.

Ось вам і гранично лаконічна відповідь на питання: «для чого?» Відповідь: «Закон дійсного гуманізму». Краще так: ЗАКОН ДІЙСНОГО ГУМАНІЗМУ. Ось вам і четвертий «основний закон діалектики». Закон філософії. Чиє авторство? Наше.

Яким може бути гранично лаконічне, лапідарне поняття цього закону? Поняття як розуміння. Ну, приблизно таке: «Людина є ціль». Ціль, але не засіб. Відтак - людина є нормальною, дійсною, цілісною коли вона, у формі практичної всезагальності (себто, коли кожен, багато, всі) - творець. Творці. Це і є - дійсний гуманізм, суцний у формі практичної всезагальності. Дійсний гуманізм, способом здійснення якого є творчість, а умовою буття - свобода. Свобода як необхідність. Якось так.

